

Taustainfo

Siberi loodusest

Tavaarusaama kohaselt on Siber see osa vene impeeriumist, mis asub Uuralist ida pool. Alates 18. sajandi lõpust kuni 1867. aastani kuulus siia ka Venemaa Ameerika (tnp Alaska). Enamus Mandri-Siberist liideti Venemaaga 17. sajandi lõpuks, Mägi-Altai 18. sajandil ning Amuuri- ja Ussuurimaa 19. sajandil. (vt kaarti allpool). 10 mln m² pindalaga on Siber suurem kui Kanada ja USA. Siin on maailma lagedaim ja suurim tasandik, pikim raudtee, suurim turbaraba, 5 maailma pikimast jõest, sügavaim järv, suurimad fossiilse kütuse varud (gaas, nafta, süsi). Talved on külmemad kui Eestis (Jakuutias saavad lapsed „külmapühade“ tõttu koju jääda alles -55° C), suved soojemad, kuid lühemad. Siberi põhjaosas puhuvad Põhja-Jäämere mõjul tugevad tuuled purgaad ning suure osa aastast valitseb polaaröö. Igikelts ehk kestvalt külmunud maapinna osa katab 80% Siberi alast ning takistab põlluharimist, majade ehitamist jms. Kevadel sulab üles vaid meetrijagu maapinda, mistõttu tekib maanteed kaovad (rasputitsa) ning kõikjal on mudamülkad. Siberi loodust iseloomustavad veel suurima ulatusega okaspuumets maailmas ehk taiga (veerand maailma metsavarudest) ning tundra. Viimane laiub 300–600 km ribana paralleelselt Põhja-Jäämere rannikuga – talved on siin äärmiselt külmad ja pimedad, lumi katab maad 220–280 päeva aastas, sademeid pole palju, kuid järvi on rohkelt, kuna igikelts takistab vee maasse imbumist. Tundras on rohkelt sääski, mis võivad olla ka eluohtlikud.

Siber ja eestlased

Eelkõige assotseeruvad Siberiga sunnitöö ja väljasaatmine. Sunnitööga karistati Venemaal raskete ning väljasaatmisega kergete kuritegude eest juba sajandeid tagasi. Väljasaatmisel oli erinevaid vorme (elamine politsei järevalve all mõnes suuremas Siberi asulas kuni väljasaatmiseni polaarjoone taha). Kõige varasemad Eesti asundused Siberis said alguse Vene tsaari poolt Siberisse väljasaadetutest, tõenäoliselt 18. sajandil lõpul, 19. sajandi alguses. Vene riik soovis väljasaadetute näol saada lahti tülikatest või ohtlikest inimestes ning ühtlasi koloniseerida Siber, et sealsete ressurssidega täita vene riigikassat. Algselt keskenduti väärismetallidele (hõbe, vask, tina, kuld). Siberi industrialiseerimine algas metallide kaevandamise ja töötlemisega. Välja saadeti ka palju välismaalasi, sõjavange, teiste usulahkude esindajaid (vanausulised, juudid, moslemid). Väljasaadetud moodustasid 19. saj lõpul 5% Siberi ligi 6-miljonilisest elanikkonnast. 1845 välja antud tsaari ukaasi alusel koondati luteriusulised omaette kolooniatesse, mh sattusid sinna ka Eesti luteralsed. Lääne-Siberi luteriusuliste keskuseks sai Rõzhkovo ning sinna saadeti edaspidi väiksemad süüalused, raskema kuriteo kordasaatnute elupaigaks valiti Ida-Siber. Viruküla on esimene puhteesti küla ning sinna jõudsid August Nigoli andmetel otse Eestimaalt esimestena Mahtra sõjast osavõtnud.

Esimesed suuremad Eesti külad tekkisid Siberisse aga 19. sajandi lõpul ning 20.

sajandi algul vabatahtliku väljarände tulemusel. Enne 19. saj elas eestlasi väljaspool oma etnilist territooriumi vähe. Pärisorjuse tingimustes polnud ulatuslik väljarändamine võimalikki. Eestimaa 1856. ja Liivimaa 1861. a talurahvaseadused ja 1863. aastal sisse seatud passide väljaandmise uus kord andis talupoegadele suurema liikumisvabaduse. Siberisse hakati arvukamalt asuma alles 1890. aastail, kui kodule lähemad piirkonnad olid põhiosas hõivatud. Siberi raudtee käikuandmine 1894 ja tsaarivalitsuse ümberasumispoliitika väljatöötamine (tsaarivalitsus ergutas Siberisse asumist andes uusasunikele riigi- ja kroonumaid) olid oluliseks tõukejõuks. Esimeseks väljarännanute külaks Siberis sai Kovaljovo (asutatud 1890), kuid põhiosa esimese väljarändamislainega Siberisse asunuid oli pärit just Lõuna-Eestist. Olulisem rändelaine – väljarändajaid oli kõikjalt Eestist – suundus Siberisse alles 20. sajandi algul. Neist ümberasujaist said täiendust kõik olemasolevad Siberi asundused ning loodi ka rida uusi. Toimus ka asundustevaheline ränne – algul Loode-Venemaale, Krimmi ja Samaarasse siirdunud rajasid mitu Siberi asundust. 1918. aastal oli Siberis umbes 90 eesti asundust. Hiljem kasvas asunduste arv veelgi. Põhiline rändelaine suundus Siberi maapiirkondadesse.

Küüditamine ja Siber

1930. aastatel hoogustusid stalinlikud repressioonid ja terror, algas uus ajajärk Siberisse väljasaatmisel. Peale Eesti okupeerimist 1940. aastal hakati ka Eesti rahva suhtes repressioone teostama Nõukogude Liidu siseasjade rahvakomissariaadi (SARS ehk NKVD) ning 1941. aastal NKVD-st eraldunud riikliku julgeoleku rahvakomissariaadi (KGB) poolt.¹ I massiküüditamine toimus Balti riikides 14.–16. juunil 1941. Represseeriti viies kategoorias: kontrrevolutsiooniliste parteide aktiiv ning nõukogudevastaste, natsionalistlike ja valgekaartlike organisatsioonide liikmed, endised sandarmid, politseinikud, vanglate töötajad, suurmõisnikud, vabrikandid ja riigiametnikud; endised ohvitserid; kriminaalne element. Inimesed arreteeriti ja saadeti 5–8 aastaks laagritesse ja seejärel 20 aastaks Nõukogude Liidu kaugetesse piirkondadesse asumisele. Ka arreteeritute perekonnaliikmed saadeti 20 aastaks asumisele, konfiskeerides eelnevalt nende varanduse. ÜK(b)P andmetel represseeriti I laine käigus Eestis 9156 inimest (3178 arreteeritud ja 5978 väljasaadetut). Järelküüditamine Eesti saartelt toimus 1. juulil 1941. aastal. Nõukogude võimu taastamise järel 1944. aastal vallandusid taas ulatuslikud repressioonilained Punaarmee poolt tagasi vallutatud aladel. Aastatel 1944–45 arreteeriti Eestis seniste uurimuste kohaselt hinnanguliselt 10 000 inimest, kellest pooled surid kahe esimese aasta jooksul. Kuni 1953. aastani saadeti Eestist sunnitöö- ja vangilaagritesse kokku 25–30 000 inimest, kellest ei naasnud koju ligi 11 000. 1945. a augustis viidi ära Eesti sakslased (407 isikut), kes saadeti metsatöödele Komi ANSV-sse. II ulatuslikum küüditamine Balti riikides algas Leedust, kui 1948. aastal deporteeriti 12 000 perekonda. 1949. a märtsis toimus II massiküüditamine juba kõikidest Balti riikidest. Vastavalt Nõukogude Liidu Ministrite Nõukogu otsusele tuli kolmest Balti riigist välja

¹ Põhjalik ülevaade kommunistlike kuritegude tausta kohta on esitatud 2009. aastal välja antud õppematerjalis, mille koostajateks on Meelis Maripuu ja Mare Oja.

saata 29 000 perekonda ehk üle 87 000 inimese. Välja saadeti 3 kategooriat inimesi: kulakud koos peredega, bandiitide ja natsionalistide pered. Operatsioon „Priboi/Murdlane” käigus saadeti Eestist asumisele 20 723 tsiviilelanikku² (neist 70% olid naised, lapsed, vanurid). Küüditatud saadeti valdavalt Novosibirskisse, Omski ja Irkutsi oblastisse ning Krasnojarski kraisse.

Põhiliseks kinnipidamisvormiks oli stalinismiperioodil töö-vangilaagrid. Algseks vormiks oli neil koonduslaagrid, 1929. aastal nimetati need ümber paranduslikeks töölaagriteks. Kindla lõpptähtajaga äraviiduid nimetati tähtajalisteks väljasaadetuteks ehk sundasunikeks, tähtajatult küüditatud eriasumisele saadetuteks ehk eriasunikeks. 1953. aasta alguses oli NSV Liidu Siseministeeriumi Laagrite Peavalitsuse (GULAG-i, Главное управление лагере́й)³ parandusliku töö laagrites ja kolooniates kokku 1,8 mln täiskasvanud eriasunikku (neist 75 024 leedulast, 33 102 lätlast, 16 070 eestlast). Alla 17-aastaste kohta täpsemat arvestust ei peetud. Peale Stalini surma 1953. aastal algas GULAG-i süsteemi järkjärguline lammutamine ja küüditatute vabastamine, mis kestis kuni 1960. aastani.

GULAGi laagrite elamistingimused halvenesid järsult sõja ajal aastatel 1941–45, kui ülerahvastatud laagrites langes igale kinnipeetavale lubatud „elamispind” 1,5 m²-lt 0,7-le. Seega magasid kinnipeetavad kordamööda põrandal ja narid olid reserveeritud lööktöölile. Toidunormi kalorsus langes 65%-ni sõjaeelsest. Kinnipeetavad nälgisid ja 1942. aastal puhkesid laagrites tüüfus ja koolera, suremus lähenes ainuüksi töölaagrites 8%-le, arvestamata kolooniaid. Mitusada tuhat kinnipeetavat oli GULAG-is määratud tööle relvatehastesse, metallurgia ja maavarade kaevandamisse. Tugevdatud režiimiga erilaagrid paiknesid eriti karmi loodusega paikades Kolõmal ehk Kaug-Põhjas ja Arktikas. Neis laagrites ulatus aastane suremus 30%-ni. 1943. aasta kevadel kehtestati eriti karm režiim Kolõma ja Vorkuta (k.a. Inta) piirkonnas, kus 12 tundi pidi töötama kulla-, söe-, tina- või uraaniaevandustes. 1944. aasta suveks oli GULAGi alluvuses 56 paranduslikku töölaagrit. Kuni 1948. aastani olid poliitvangid ja kriminaalkurjategijad koos ühistes laagrites. Siis aga otsustati „eriti ohtlike riiklike kurjategijate” kinnipidamiseks rajada range režiimiga erilaagrid. Algul moodustati viis laagrit, hiljem oli neid kokku 12, kandes numbreid ja koodnimesid –, nt erilaager nr 1: asukohaga Komi autoomses vabariigis keskusega Intas; erilaager nr 2: Gorlag (Горный лагерь – mäelaager) keskusega Norilskis⁴ (kasvas välja Norillagist). Norillagi raames loodi 1941. aastal Baltikumist väljasaadetud armeeohvitseride jaoks isoleeritud vangilaager Lama järve ääres. Norillagi vangid ehitasid 1936. aastal välja Norilski linna, hiljem töötasid nikli-, vase-, koobalti- ja kivisöekaevandustes ning ehitasid välja metallitöötlemisettevõtted. 1953. aastal oli GULAGi kontsentratsioonilaagrites umbes 2,75 mln kinnipeetavat, kes olid jagatud 3 tüüpi karistusasulatesse: umbes 500 töökolooniat, mis olid olemas igas oblastis, enamasti mittepoliitilistel põhjustel süüdi mõistetud; ligi 60 suurt kompleksset karistusasutust,

2 Lätis küüditati „Priboi” käigus 42 149, Leedus 31 017 inimest.

3 GULAGi laagrite süsteem kasvas välja 1922. aastal loodud sunnitöö eksperimentaallaboriks loodud Solovetsi saartel paiknevast erilaagrite kompleksist SLON. 11. juunil 1929 NSVL Rahvakomissaride Nõukogu poolt vastu võetud määrus pani aluse GULAGi süsteemile.

4 Tänapäevase Norilski linna peamiseks tööandjaks on ettevõtte Norilski Nikkel mäetööstuse filiaal.

töölaagrit, mis asusid põhja- ja idaoblastites, mittepoliitilistel põhjustel süüdimõistetud ja poliitvangid; 15 erirežiimiga laagrit, kus peeti kinni „eriti ohtlikke” poliitvange, keda oli umbes 200 000. Lisaks paiknes Siberis veel 2,7 mld eriasunikku.

Allikakatke taust

Helmi Übiuse abikaasa Julius viidi Eestist ära 1948. aastal. Julius oli olnud Omakaitse liige, kuna soovis metsa veerel elades omada jahipüssi. Perepeast jäi maha Rakvere lähisteles Eiprisse maha Helmi koos 3 väikese tütre (1, 5 ja 7-aastane) ja 79-aastase vanaisaga. Perekonna vara rekvireeriti ning Helmi koos lastega küüditati Siberisse. Siberist naases Helmi 1957. aastal. Tema kodus elasid nüüd teised inimesed, Helmi peatus oma ema juures Pandiveres.

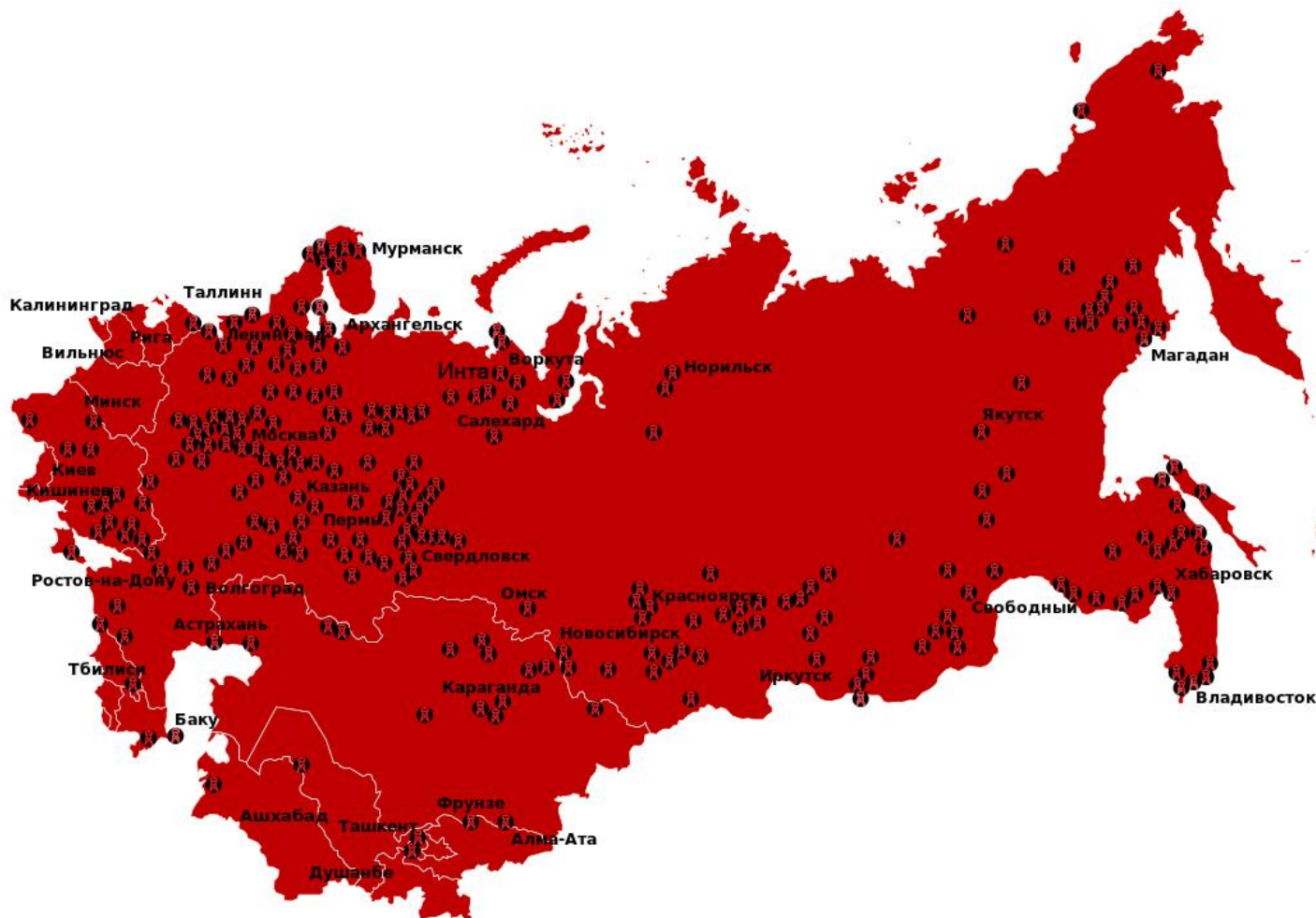

Siber geograafilises ja ajaloolises mõistes ning Venemaa tänapäevase haldusjaotuse järgi

Allikas: Wikimedia.org

GULAGI laagrite asupaik, kaardistatud ühenduse Memoriaal materjalide alu

Allikas: Wikimedia.org

Siberisse vabatahtlikult väljarännanud eestlaste asulad – tekkisid 19. sajandi lõpul/20. sajandi alguses

Allikas: Korb, Anu, Siberi eestlaste elud ja lood, Wikimedia.org.

Lugege läbi alljärgnev luuletus ja vastake järgnevatele küsimustele koos paarilisega.

*Miks vihkan sind põline Siber?
Miks põlgan su ilu ja au?
Miks põlgan su metsi ja maid?
Ei taha su rikkust ma ka
Sind tuhanded ära on vandund
Kes ammu on elanud siin
Ka praegu veel neetaks su ilu
Vist tulevik vannub sind ka*

*Ei saa su ilu ma näha
Kui kodumaa silme ees,
Su kingud kui kummitusmüürid
Orud kui kalmistud kõik
Sind põlgan, sest süütult siin olen
Sa varaste – röövlite maa
Ka nemad on ära siit saanud
Miks peaksin siis surema siin ma*

*Mu süda miks valu teed mulle
Sa igatsed isamaad veel
Kas Siber ei kõlba siis sulle
Muld sängiks sul viimasel teel
Siin kõrgele tõusevad mäed
ja sinavad päikese käes
ning orgudes jooksevad jõed
mis tormavad kevade väes*

*Miks ihkad sa kiviseid põlde
Ja kadakast karjamaad ka
Eks Siber see paku sul kulda
Seemnest sada võid lõigata sa
Ei taha ma Siber su ilu
Ei taha ta kulda ma ka
Ma eelistan Eestimaa võlu
Ainult sellest unistan ma*

- Mis tundeid on luuletuse kaudu väljendatud? Mis põhjustas selliste tunnete tekkimise?
- Miks nimetab autor Siberit varaste ja röövlite maaks?
- Kirjeldage varasematele teadmistele ja luuletusele toetudes, milline on Siberi loodus ja maavarad.

Elu Siberis

Luuletuse⁵ on kirja pannud Helmi Übius, kes küüditati 1949. aastal Hakassia Vabariiki. Helmi abikaasa arreteeriti 1948. aasta septembris ning 3 väikest tütart jäid Eestisse sugulaste hoolde.

Meenutage varemõpitust või täitke järgnevad ülesanded õpetaja esitluse põhjal

1. Mis aastatel toimusid massiküüditamised Balti riikidest?

2. Mida tähendab GULAG?

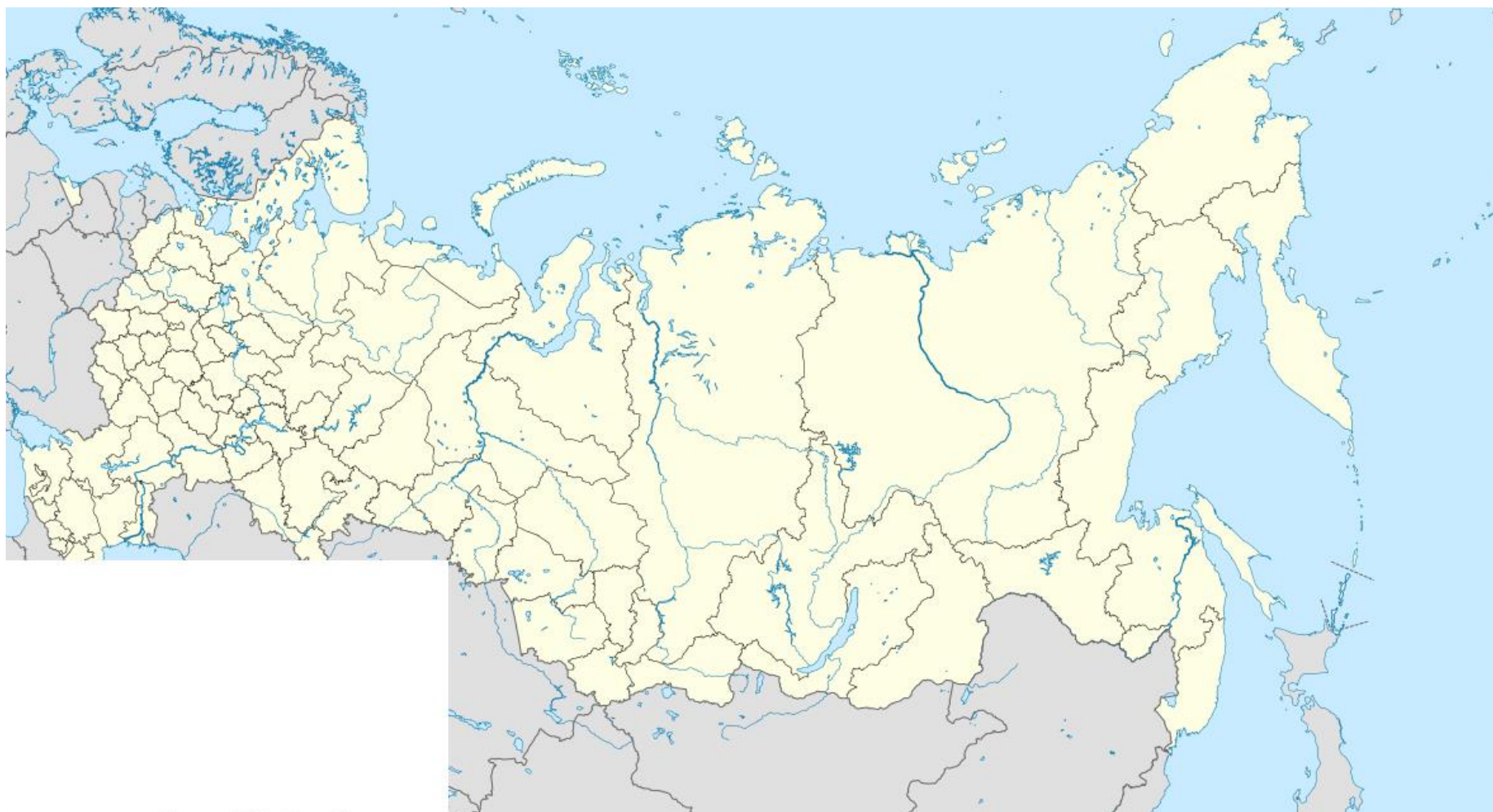
3. Täitke alljärgnev kontuurkaart ja koostage tingmärke selgitav legend. Märkige kaardile:

- Siberi ajalooline tähistus, mis ühtib tänapäevase arusaamaga laiemast Siberi käsitlest;
- Krasnojarski krai ja Abakani linn, Tomski oblast, Hakassia Vabariik;
- Siberis paiknenud GULAGI laager Intas ja Norilskis;

⁵ Übius, Helmi: [Mälestusi 1949. aasta küüditamisest, elust Siberis. X 1941 – 31. I 1951] Siberi steppides loodud laulud [5. Vi 1949 – 16. I 1951], EKLA-12038-54666-49723

Venemaa kontuurkaart

Allikas: Wikimedia.org

Lugege läbi allikakatked ja kirjutage teksti põhjal välja 4–5 nn magnetsõna (nt elukoht). Järgmiseks kirjutage iga magnetsõna kohta 2–3 lauselise kokkuvõtte Tutvustage loetud lugu/lugusid ning magnetsõnasid koos selgitavate lausetega klassikaaslasele. Kahe peale kokku saate 3 erinevat lugu, mis iseloomustavad Siberi elu-olu.

I lõik

Leida Palm küüditati 1949. a 25. märtsil Ida-Virumaalt Lüganuse vallast oma kahe vanema lapsega, 6- ja 4-aastase pojaga, Siberisse Hakassia Vabariiki Abakani lähistele. Tagasi Eestisse jõudsid nad 1956. a septembris.⁶

⁶ Normak, Tiina: Purtse küla. Leida Palmi mälestused küüditamisest ja elust Siberis [1949–1957], EKLA–11199–50608–71611

10.aprillil jõudsime ABAKANI jaama. Seal juba meid oodati, kuid meist ei olnudki vaimustatud, sest oodati mitmesuguseid oskustöölisi ja peaaesjalikult mehi. Tulid vagunid täied naisi väikeste lastega ja vanemaid mehi.

Viis peret pandi ühte tuppa elama. Suvel ehitasime omale "zemljanka". Kaevasime kalda sisse augu, panime kaselaid ümber. Selles elasime ka kolm peret koos (9 inimest).

Komandant andis kevadel nõu, et kartul tuleb maha panna, muidu jääte nälga. Ostsime inimeste käest seemet ja panimegi kartuli maha. Hiljem sain ka seapõrsa võtta ja nii saime kuidagi elatud. Lapsed olid väikesed, kuid sellest hoolimata tuli töö käia. Poistele ei antud ka armu, 9-aastaselt hakkasid tööle, esialgu koolivaheajal, aga töö tuli käia iga päev.

Külas oli ka kool. Ühes ruumis oli 4 klassi ja üks õpetaja. Noorem poeg käis 4 klassi, vanem läks edasi keskusesse 6-klassilisse kooli (Kuraginas).

Esimese palga sain 40 rubla, see oli suureks üllatuseks, arvasime, et peame niisama tööd tegema. Keskmine palk oli praeguses rahas 20 rubla kuus.

Käisin põllutööl ja metsatööl. Korra pandi lauta vasikate peale, kuid mina tulin ära. Süüa loomadele anda ei olnud, ma ei kannatanud vasikate karjumist. Poegivaid lehmi ja sündinud vasikaid hoiti küll esialgu hästi, kuid kasvades loomad liikusid ühest ruumist teise ja lõpuks olid peaaegu lageda taeva all.

Siberis töötasin ka kivimurrus. See kivi oli graniit. Tagusime kangudega kivikihte lahti. Käed jäid väga haigeks. Kivi asus kihiti ja kui otsa kätte said, siis hakkas tulema.

Naiste tööks oli ka siloaukude kaevamine. Kaevasime kahekesi Männi, Ilsega mitmeid siloaugud, kevadel puhastasime neid siloauke ja hiljem ajasime mulda peale.

/.../

Kohalikud inimesed meisse halvasti ei suhtunud, ainult poest saime kõike viimases järjekorras.

Poest oli saada leiba, suhkurt, riiet, toiduaineid. Muid toiduaineid ei olnud. Külas olid inimestel omad lehmad, sead, kanad, haned.

Talvel oli tihti väike vasikas ja kanad toas.

Tangu poest saada ei olnud, siis toime salaja aida juurest nisu, leotasime, ajasime läbi lihamasina ja keetsime putru. Tegime nendest teradest isegi verivorsti.

Vene keele õppimine läks väga vaevaliselt, esialgu ei tahtnudki rääkida. Hiljem tuli vene keele oskus nagu iseenesest, sest töötasime venelased ja eestlased koos. Lapsed olid esialgu rohkem kodus, võorastasid, aga nemad said keele kiiresti selgeks.

Siberis 1953. Sellises *zemljankas* me elasime.

Foto 6. Normak, Tiina: Purtse küla. Leida Palmi mälestused küüditamisest ja elust Siberis [1949–1957], EKLA-11199–50608–71611. Fotol vasakult teine Leida Palm. Esireas pojad: Peeter ja Lembit Palm.

Raskel töö! Kivimurrus.

Foto 7. Normak, Tiina: Purtse küla. Leida Palmi mälestused küüditamisest ja elust Siberis [1949–1957], EKLA–11199–50608–71611. Fotol paremal Leida Palm.

II lõik

16-aastane **Aksel Merede** küüditati 1941. aasta 14. juunil Tapa linnast koos oma perega Siberisse Tomski oblastisse Parbigi jõe äärsetesse küladesse – Tapa linnavalitsuse ametnikust isa August Merede, juuksurist ema Ella Merede ja 21-, 11- ja 6-aastase vennaga. Isa August Merede lasti maha 21.04.1942. aastal. Tagasi Eestisse põgenes Aksel 1946. a detsembris ning saadeti uuesti asumisele. Lõplikult naases Aksel Eestisse 1958. aasta aprillis koos abikaasa ja tütrega.⁷

/.../

Kevadine suurvesi oli tõusnud üle kallaste ja selle tagajärgi oli kõikjal märgata. Meie laagripaik oli üleujutuse tagajärjel lagunenu teravilja vastuvõtupunkti territooriumil. Kõikjal ligunenud ja mädanenud teravilja jäägid. Siis veel ei teadnud, et sellest viljast saigi meie edaspidine napp toidus, mis kuidagi aitas hinge sees hoida. Siia olid kohale tulnud kohalikud „orjakaupmehed” ja meid jagati kahte kolhoosi. Meie sattusime 10 km kaugusel asuvasse Sabalinka külla, kolhoos „Pervõi Šag”.⁸ Selle tee käisime jalgsi läbi põlise taiga, kogu aeg eemale peletades suuri sääseparvi. Külas oli 20 peret, samuti küüditatud 30-ndatel aastatel. Enamustes naised, lapsed ja eakad mehed. Nooremad mehed olid mobiliseeritud. Meid paigutati kohalike elanike majadesse (õigemini onnidesse). Tahumata palkidest seinad, enamuses muldkatused. Elamiseks üks ruum suure vene ahjuga. Pererahvas magas

⁷ Merede, Aksel: [Mälestusi 1941. a. küüditamisest, elust Siberis, 14.VI 1941–4.IV 1958], EKLA–11334–61252–45427

⁸ Koostaja kommentaar: kolhoos nimega „Esimene Käik/Samm”

ahju peal, meie põrandal, külje all see, mis päeval seljas. Elamise sisseseadmiseks anti üks päev aega ja järgmisel päeval, keda jalad kandsid, saadeti heinatöödele. Tööriistadeks vikat ja reha. Algas kõigi aegade kõige raskem elujärg. Kui juba kohalikud elanikud elasid äärmises viletsuses, mis elu siis võis meil olla. Küllast välja ei lubatud. Eri loaga saime vahel harva käia paarikümne km kaugusel veidi jõukamas külas, et vahetada oma paremad riietusesemed mõne kilo jahu ja kartulite vastu. Kuid seda ei olnud ju kauaks, ega neid riideidki siis nii küllaga olnud. Elasime kuidagi külmas ja näljas. Eriti talvel. Tööl aga pidime käima iga päev, ilma puhkepäevadeta. Kehakatteks õmblesime viljakottidest takuga soojustatud ürbid. Mind vanema vennaga saadeti talveks metsatöödele, nooremad aga kellede järgi erilist valvet ei olnud, rändasid pidevalt mööda külasid ja kerjasid. „*Pomagite, radi hrista!*”⁹ – ja anti: kes leivatüki, kes kartuli. Kolhoosis maaharimine käis 2–3 paari hobustega. Mina töötasin paari härgadega, vend kündis lehmadega. Naised kaevasid labidatega päeva norm 150 m². Külvati käsitsi, koristati vikati ja sirbiga. Viljapeks hobuajamiga viljapeksumasinal. Mõned kilod teravilja, mida toiduks anti, jahvatasime käsikivil. Sedagi jätkus ainult vedela kõrdi keetmiseks (ja mitte alati). Ikkagi jäime aastase töö tulemusena kolhoosile võlgu. /.../ 1945. a mai kuus saadeti mind Tomski linna heakorratöödele. Töötasin peamiselt tänavate sillutamisel.

/.../

Georg Leets küüditati 1941. aastal 22. territoriaalkorpuse suurtükiväeüksuse juhina Siberisse. Balti riikide armeeohvitserid saadeti reeglina sunnitööle GULAGI süsteemi kuuluva Norillagi isoleeritud vangilaagrisse Norilski linna lähistele Lama järve äärde. 16 aastat hiljem naases Georg Leets Norilskist Eestisse.¹⁰

/.../

Mida kujutas see uus kodu meie akadeemilisele grupile, kui saabusime Laamale 11. augustil 1941? Norilski mäemetallurgiakombinaat oli rajamas siia /.../ Laama järve kaldale, puhkekodu kombinaadi töötajatele. /.../ Pärast läbiotsimist järvekaldal juhatati meid /.../ telki. Selles olid vagunisüsteemis kahekordsed magamiskohad, laudpõrand, vahekoridorides raudahjuga ja tambur. Asetemel heinaga topitud magamiskotid ja padjad. Voodipesu ja tekid saime varahoidjalt telklaos järvekaldal. Telgis jaotasime kohad järgmiselt: tamburist telki astudes – eestlased (15) vasakul, leedukad (13) keskel ja lätlased (12) paremal. /.../ Meid valvama jäi salgake NKVD-mehi. /.../ Okastraati polnud veel, küll aga paiknes telgi lähedal valvetorn, kuhu ööseks asus püssimees-valvur. /.../ Alustasime telgi lähema ümbruse korrastamisega. Ehtasime käimla. Telgi juures jooksis kivrähnu alt allikas, sellest saime oma le korraliku pesemispäiga. /.../ Telgi juurde meisterdasime paar lauda istepinkidega. Jalutuskäike kaugemale metsa meile ei lubatud. /.../ Toideti meid kolm korda päevas. Toit oli kesine, rasvaineid ja liha vähe, suppi ja putru pandi mõõdukalt taimeõli. /.../ Üks kord nädalas lubati meid poodi, mis asus puhkekoduhoones ja kust sai osta piiratud arvul karamelle, küpsiseid, juurviljakonservide, suitsukraami, tualett-pabereid, poe juhatajaks-müüjaks oli /.../

9 Kk: „Aidake, Kristuse nimel!”

10 Leets, Georg: [Kuusteist aastat Siberis. Juuni 1941 – september 1957], EKLA-11285-57496-24743

samuti vang. /.../ Tuleb ehitada kümme konda eriotstarbelist palkmaja /.../, ehitada elektrijaam ja pumbamaja, laohooned, barakid vangidele jne. Esimeses järjekorras püstitatakse saun desinfektsioonikambriga /.../ Kõigepealt aga on vaja asuda tarviliku metsamaterjali varumisele. /.../ Juba septembri keskel olid mäetipud kaetud lumega. Oktoobri alguses tuli külm ning Laama järv oli varsti jäänud. /.../ Oktoobri keskel päike kadus, algas 2 ½ kuine polaaröö. Novembri alguses tulid lumesajud ja peatselt ulatus lumekate meil 1 meetrini. Ei olnud siin ühtegi sulailma, kraadiklaas juba oktoobris näitas pidevalt -20° ja enamgi külma. Elektrijaama ehitustöödel võttis külm oktoobris mul üsnagi märkamatu kolm sõrme paremal käel, sealjuures keskmisel sõrmel tekkis mustavärvi kudemädanik kuni luuni. Velsker Zelesnjakovil oli tegemist, et vältida gangreeni tekkimist nende primitiivsete arstimatega, mis olid tema käsutuses ambulantsis. Mõni päev enne uut aastat jõudsimel kontorihoone, elektrijaama ja pumbajaama ehitamisega lõpule. 1941. aasta detsembris viimasel päeval saime elektrivalguse nii telki, kui ka tööplatsile palgivirnade juures. /.../ Rahalist töötasu meile ei makstud. Kes töönormi 100%-lt täitis, samuti normeerimata tööpäevaga mehed said nn premiaalset tasu paarikümne rubla ulatuses kuus, administratsiooni äranägemise järele. Tööpäeva pikkus oli 10 tundi. /.../ Jaanuari keskel tuli mägede tagant välja päike – polaaröö oli lõpule jõudnud. Välisest maailmast olime täielikult isoleeritud. Ajalehti lugeda ei saanud. Sõjasündmuste kulgu ei teadnud. Harukordadel ulatus meieni üks või teine kuulujutt ümbruskonna kalameestelt, kui nad tulid Laamale toiduainete või meditsiinilise abi järele. Vahetedes nendele oma isiklike asju (pesu, riideesemed, saapad), saime vastu värsket kala või mõne valge jänese ja linnu (valged püüd). Kokkusaamine kalameestega toimus salaja, – ametlikult oli läbikäimine nendega keelatud. /.../

Vaadake fotosid ja meenutage loetud allikalõike. Kirjutage tõsieluline lugu teemal „Elu Siberimaal“. Kirjeldage, milline oli elu-olu Siberis, milliseid riideid kanti, mis oli toidulaual, mis tööd tehti ning millega tegeleti vabal ajal.

Fotodel 1–4 on kujutatud eluolu GULAGi vangilaagris Komi ANSV-s Inta linnas aastatel 1955–56. Fotol 5 on Krasnojarski krai Balahtinski rajoonis asumisele saadetud kaks eesti naist ja üks leedu naine. Tagaplaanil on Siberi küla nimega Bezjazõkovo.

Foto 1. Heinloo: Fotod Siberist [1955–1956], EKLA-11206–53456–24683

Minu praegune
töökoht –
saeraam.
Tervitades –
isa. 19.06.56

Foto 2. Heinloo:
Fotod Siberist
[1955 – 1956],
EKLA-1206–
53456–24683

Foto 3. Heinloo: Fotod
Siberist [1955 – 1956],
EKLA-11206-53456-24683

Korrastame kaasmaalaste
kalmusid. /.../

2. dets. 1956. Intas

Foto 4. Heinloo: Fotod
Siberist [1955 – 1956],
EKLA-11206-53456-24683

Mälestus Siberist. Kuus aastat oma
parimast elu east härja seltsis. 20
sept. 1954

Foto 5. Niinemets, Evi: [Fotod
rehepeksust Tartumaal Raadi
vallas, Eesti Sooparanduse seltsi
25. aastapäeva tähistamisest ja
meenutus Siberist; 1933 –1954],
EKLA-11292-59803-26416.

Kasutatud allikad ja lisamaterjal

- Niinemets, Evi: [Fotod rehepeksust Tartumaal Raadi vallas, Eesti Sooparanduse seltsi 25. aastapäeva tähistamisest ja meenutus Siberist; 1933 – 1954], EKLA-11292-59803-26416
- Heinloo: Fotod Siberist [1955–1956], EKLA-11206-53456-24683
- Normak, Tiina: Purtse küla. Leida Palmi mälestused küüditamisest ja elust Siberis [1949–1957], EKLA-11199-50608-71611
- Merede, Aksel: [Mälestusi 1941. a. küüditamisest, elust Siberis, 14.VI 1941–4.IV 1958], EKLA-11334-61252-45427
- Übius, Helmi: [Mälestusi 1949. aasta küüditamisest, elust Siberis. X 1941–31. I 1951] Siberi steppides loodud laulud [5. Vi 1949–16. I 1951], EKLA-12038-54666-49723
- Leets, Georg: [Kuusteist aastat Siberis. Juuni 1941 – september 1957], EKLA-11285-57496-24743
- Tannberg, Tõnu, Repressioonid ja põletatud maa taktika, peatoim. Vahtre, Sulev, Eesti ajalugu VI. Vabadussõjast taasiseseisvumiseni, Ilmamaa [Tartu], 2005, lk 190–192, lk 274–279.
- Korb, Anu, Ajalugu ja pärimus: Siberi eestlaste jutud oma esivanematest, elektrooniline ajakiri Mäetagused, nr 15 – <http://www.folklore.ee/tagused/nr15/korb.htm>
- Jürgenson, Aivar, Siber – vabaduse ja vangiahelate vahel, Argo [Tallinn], 2008
- Koost. Maripuu, Meelis, Oja, Mare, Kommunistlike režiimide kuritegudest: õppematerjal, 2009 – www.eays.edu.ee/aja/.../kommunistlike_reziimide_kuritegudest_eesti.pdf
- Courtois, Stéphane, Werth, Nicolas, Panné, Jean-Louis, Paczkowski, Andrzej, Bartosek, Karel, Margolin, Jean-Louis, Kommunismi must raamat: kuriteod, terror, repressioonid, [Tallinn]: Varrak, 2000
- Oll, Aadu, Nõukogude Kaug-Põhja vangilaagid ja eesti poliitvangid Kolõmal, Okupatsioonide Repressiivpoliitika Uurimise Riiklik Komisjon, [Tartu] 1999.
- Laanes, Tiina, Õppemeetodid: õpimapp, Tallinna Ülikool ajaloo Instituut, Tallinn 2013, [avaldamata materjal]
- Norilski linna ametlik koduleht – www.norilsk-city.ru

Kaardid

- Hellerick (talk), "Siberia-FederalSubjects"- Own work. Licensed under Public domain via Wikimedia Commons – <http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Siberia-FederalSubjects.svg#mediaviewer/File:Siberia-FederalSubjects.svg>
- Dederling, Uwe "Russia edcp relief location map" – Собствена творба. Licensed under Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 via Wikimedia Commons – http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Russia_edcp_relief_location_map.jpg#mediaviewer/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Russia_edcp_relief_location_map.jpg
- «Gulag Location Map» участника Antonu – Собственная работа, основанная на материалах справочника «Система исправительно-трудовых лагерей в СССР», подготовленного правозащитным обществом «Мемориал». Под лицензией Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 с сайта Викисклада http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gulag_Location_Map.svg#mediaviewer/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Gulag_Location_Map.svg

